

**A.R. PENCK ESERLERİNDE
TÜRK PETROGLİFLERİNİN İZLERİ¹**

Meliha YILMAZ²

Hatice BAHATTİN CEYLAN³

Özet

Bu araştırmada amaç, Türk petrogliflerinin, Batılı bir sanatçı olan A.R. Penck eserlerini nasıl etkilediğini ve şekillendirdiğini karşılaştırmalı bir şekilde irdeleyerek ortaya koymaktır. Çalışma sanatçının 20 adet eseri ile sınırlandırılmıştır ve araştırmada literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Göç yolları üzerinde bulunan ve Türkler tarafından yapıldığı kabul edilen petroglifler ve yazının olmadığı zamanlarda iletişim yolu olarak kullanılan tamgaların, soyut ve simgesel tasvirler şeklinde, benzer amaçlar güdüldükçe çeşitlendiği görülmektedir. Bu yalnız biçimler, üslup arayışı içerisinde olan 20. yy Batılı sanatçılarından A.R. Penck'i etkilemiş ve sanatçı, Türk petroglif ve tamgalarından yola çıkarak özgün biçimini ortaya koymuştur. Sanatçının eserlerinde, Türklere ait Kün-Ay tamgası, dört ok simgesi, gökyüzü arabaları, ant okunduğunu işaret eden daire içerisindeki tek nokta ve yarım daire içerisindeki üç nokta, gezegen sembolleri, şaman figürleri ve tengri gibi simgeleri kullandığı ve sanatın diğer unsurlarıyla birleştirerek Neo-ekspresyonist bir anlayışla yorumladığı görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: A.R. Penck, Batı Resmi, Neo-ekspresyonizm, Petroglif, Tamga, Türk Kültürü

**THE TRACES OF THE TURKISH PETROGLYPHS
IN THE WORKS OF A. R. PENCK**

Abstract

Through the data that emerge with this research, under the example of A. R. Penck, it has been aimed to reveal that the modern Western art was shaped also by those mysterious documents that reflect Turkish culture. In this study, the works of the Neo-expressionist artist A. R. Penck are chosen among a few artists who had adopted

¹ Uluslararası Bilim ve Kültür Kongresinde (Ankara-2018) sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet metin olarak yayınlanmıştır.

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi A.B.D., mel.yilmaz0637@gmail.com

³ Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi, Gerze MYO, Grafik Tasarımı Programı, hbahattin@sinop.edu.tr

the same style, and the Turkish cave paintings and stamps alongside with the artist's works have been comparatively scrutinized. To give an example out of the signs and illustrations that he had used in his works, it is seen that he had used many symbols in accordance to his artistic style that belong to Turks such as Kün-Ay stamp, the four arrow sign, the single dot inside the circle that indicates that an oath has been taken, countable stone symbols of planets, shaman and tengri figures.

Keywords: A.R. Penck, Western Painting, Neo-expressionism, Petroglyph, Stamp, Turkish Culture

Giriş

Türklerin ve kültürlerinin izlerini taşıyan petrogliflere (kayaüstü resim), Orta Asya'da, Sibirya'da, Ural Dağları'nda, Altaylar Bölgesi ve Tanrı Dağları'nda Kırım'da, Azerbaycan'da ve Anadolu'ya ulaşan göç yolları boyunca çok geniş bir alanda rastlamak mümkündür. Demir'e göre,

“Türkler, ulaşabildiği her coğrafyaya tarihini, düşüncelerini, yaşayış tarzlarını, inançlarını kayalar üzerine kazımıştır. Kaya üzerine çizilen resim, figür ve yazılar incelendiğinde sosyal ve fen bilimlerinin pek çok alanında binlerce yıl geriye gidilebilmektedir.” (Demir, 2009, s.6).

Yaşanan ortamın işleyişini ifade etme, inanç ve doğaüstü güçler ile iletişime geçme, mesaj gönderme ve alma kaygısını da barındıran bu betimlemeler, geçmişte de iletişimin ihtiyaç olduğunun açık bir göstergesidir. Günümüz iletişimine baktığımızda uzun yazıları bir çırpıda anlatabilmek için illüstrasyonlar hazırlanmakta, kurumsallığı ve tanınırlığı sağlayabilmek adına yalınlaştırılmış amblem ve logolar kullanılmaktadır. Ayrıca uzun anlamlar içeren basite indirgenmiş bu şekiller yalnızca grafik ürünlerinde yer almamakta batılı sanatçıların benimsediği üslup olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Kayaüstü resimlerin ve tamgaların biçimsel yansımasını rahatça görebileceğimiz sanat eserlerine sıkça rastlayabiliriz.

Ancak sanat eseri yaratıcısının maksadını tahminlere dayanarak belirtmek ve sanat eserini bu niyetten hareket ederek tanımlamak kuşkusuz ki doğru olmayan bir yaklaşımdır. Batılı sanatçılar, insanlık için birer belge niteliğinde olan bu petroglif ve tamgaları asıl amacının dışında tamamen plastik kaygılar ile farklı mesajlar için yeniden kompoze etmişlerdir. Tüm bu bilgilerin ışığında bu araştırmada, Türk tamga ve kayaüstü resimleri ile benzerlik gösteren A.R. PENCK eserleri incelenmiştir.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Türk petroglifleri ve tamgalarının A.R. Penck eserlerinde kullanıldığını göstermek amacıyla yapılan bu araştırmanın literatür kısmı tarama modeli biçiminde gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın temelini oluşturan petroglif tamga ve çağdaş batı sanatında doğu etkisi için literatür taraması yapılmıştır. A.R. Penck eserleri ise literatür tarama sonucu elde edilen fotoğraf ve resimler ile karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir. Türk petrogliflerinde yer alan çok sayıda tamga, sanatçının birçok eserinde görülmektedir. Bu çalışmada yer alan karşılaştırmalar, sanatçının 20 eseri ile sınırlıdır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya Kayaüstü Resimler (Petroglifler)

Türkler tarihsel süreçte her ne kadar farklı coğrafyalarda yaşasalar da kültür birliği Türklerin en önemli özelliğidir. Başlangıç noktası ve ilerleyiş rotası üzerinde bıraktıkları izler hakkında Demir'e (2009, s.15) göre;

“Kaynağı Sibiryadan veya Orta Asya'nın muhtelif bölgelerinden dünya üzerine yayılan Türkler, kültür unsurlarını da beraber götürmüşlerdir. Sibiryada naksettikleri resimleri, şifreleri ve karakterleri muhafaza ederek gittikleri yerlerde de çizmişlerdir.” Yazının icadından önce, insanlar çoğunlukla çeşitli yöntemlerle kayaların üstüne işledikleri resimlerle, birbirleriyle ya da gelecek kuşaklarla iletişim kurmuşlardır. “Petroglif” adı verilen bu tamgalar; bir nevi, insanlığın ilk entelektüel izleri ve arayışlarıdır (Somuncuoğlu, 2010, s.18).

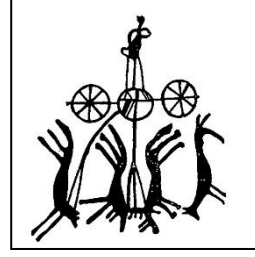
Petrogliflerde vurgu; stil ve motiftedir. Geniş coğrafi düzlemde görülen petroglifleri bir kültüre bağlamanın nedeni de budur. Birbirine benzeyen ve birbirinden ayıran belirleyici lekesele ya da çizgisel tarzları vardır.

İlk çizimler, doğrudan doğadan alıntı yapılmış, bire bir resimlerdir. Sonraları evreni ve kendini tanıma çabası başladıkça, temasal çizimler ortaya çıkmıştır. İnsan-insan ilişkileri, insan-inanç metaforu ve birlikte yapılmaya başlanan dinsel törene ait çizimler oluşmaya başlamıştır (Somuncuoğlu, 2012, s.68).

Önceleri inançlarını aktarmak adına yapılan bu resimler o dönemde ilgi çeken astronomiyi, avcılarını, toplumsal ayinleri, mitolojiyi, eğlenceyi, doğumu ve ölümü simgelemektedir (Şekil 1). Bunları yaparken birçok işaret ve işaret gurubundan yararlanmışlardır. Kurt, köpek, ren geyiği, elik geyiği, keçi, deve, ayı gibi hayvanların yanı sıra insan vücudu tasvirlerine de rastlamak mümkündür. Vücudun geneli ya da bir kısmı, av sahneleri, ilkel arabalar ve üzerindeki stilize edilmiş insan ve hayvan figürleri (Şekil 2), hançerler, mızrak, ok ve yaylar da petrogliflerde görülen unsurlar arasındadır.

Şekil 1. Kün-Ay tengrisi ve toy sahnesi

Şekil 2. Yitiken arabası

Yüksek'e (2010, s.29) göre ise petrogliflerin bir diğer özelliği ise, hiç bir petroglifin bir diğerinin üzerine çizilmemiş olmasıdır. Göçebe halklar, uzun yıllar boyunca, kuşaktan kuşağa aktarılan figürlerini farklı tekniklerle kayalara işlemiş fakat her biri kendi kayasını ve kendi kaya yüzeyini kullanmıştır.

Türkler'de Tamga Kavramı

“Yazının embriyoları” olarak nitelendirilen resimler, insan düşüncesini aktaran ilk belgelerdir. Mağara duvarlarına işlenen insan ve hayvan figürleri, geometrik şekiller, çeşitli nesnelere, insanlığın gözle algılayabilmesine, fikir yaratma ve böylece hatırlayabilir olmasına olanak sağlamıştır. (User'den akt. Güllüdağ 2015, s.133)

Yazının olmadığı tarihlerde, iletişim amacıyla doğan tamgalar, Türk tarihinin önemli belgeleridir. Ayrıca bu tamgaların bazıları Türklerin ilk alfabesi olan Runik alfabesinin bazı harflerini meydana getirmişlerdir. Türk boyları ve kabileleri, asırlardır kendilerine has tamgalar kullanmış, hayvan sürülerini, hatta kullandıkları kişisel eşyalarını bunlarla tamgalamışlardır. Bu tamgalar, aynı zamanda başbuğların hükümranlılık sembolleriydiler. Hakaniye Türkleri'nde, Hakan'ın damgasına Tuğrak denirdi. Bu kelime, daha sonraları Batı Türklerinde Tuğra adını almaktadır (Akçora'dan akt. Temizel, 2007, s.xi).

Aşağıda Türk Boylarının tamga örnekleri (Şekil 3-4) ve tamgaları kullanarak yapılmış şaman davulu (Şekil 5) görseli yer almaktadır.

Şekil 3. Oğuz Boyu tamgaları

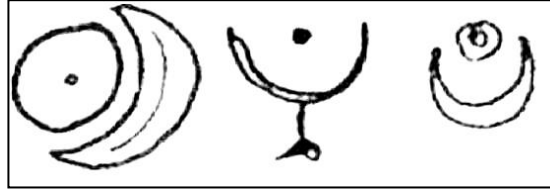

Şekil 4. Eski Türk tamgası

Şekil 5. Şaman davulu

Birçok tamga ise eşyadan alınmış ve alınmış olduğu eşyanın adı ile anılmaktadır. Makas, çekiç, beşik gibi. Fakat en çok kullanılan tamga Kün-Ay tamgasıdır (Şekil 6).

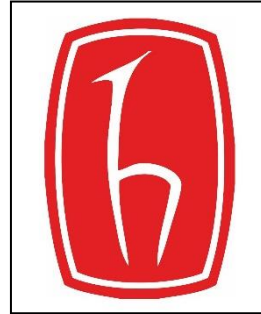
Şekil 6. Kün-Ay tamgası

Bir diğer örnek, Tarak Tamga, Kırım Hanlarının mensubu bulunduğu Giray Hanedanı (15-18 yüzyıl) tarafından kullanılan devlet sembolüdür.

Tamgalar, simgesel anlatımın en eski şekli olarak düşünüldüğünde günümüzde yerini amblem, logo, marka gibi tanımlayıcı işaretlere bırakmıştır. Ayrıca birçok sanat eserinde de izleyiciye tamga ya da sembol olduğunu düşündüren benzeri lekesel biçimlere rast gelmekteyiz.

Şekil 7. ATR, Kırım-Tatar TV logosu

Şekil 8. Hacattepe Üniv. logosu

A.R. Penck ve Eserlerinde Bulunan Petroglif ile Tamga İzleri

A.R. Penck takma adıyla eserlerine hayat veren Yeni Dışavurumcu (Neo-Ekspresyonist) ressam Ralf WINKLER çalışmalarında kendisinin “yapı taşları” olarak adlandırdığı piktograf benzeri işaretleri referans aldığı görülmüştür. Her ne kadar baskı resimlerinde kullandığı imler esasen farklı amaçlarla doğmuş olsa da kendisi bağımsız bir üslubu benimseyip, eserlerini Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin sansürüne yanıt olarak nitelendirmiştir. 1960'larda çalışmalarına el konulmasının ardından 1980'de Batı Almanya'da bulunan Yeni Dışavurumcu ressamların arasına katılmıştır (www.artnet.com).

Yeni Dışavurumculuk, 1970'lerden itibaren Avrupa'da ve ABD'de gündeme gelen yeni resimsel yaklaşımların tümünü kapsayan genelleyici bir terimdir. Yapısında, 1960-1980

sürecinde baskın olan kavramsal temelli yaklaşımlara tepki olarak adlandırılan bir anlayış mevcuttur. Resim, boya, figür, anlatı ve tarihin bir tür “geri dönüş”ü olan bu sanat tarzı, hem modernist sanatın, hem kavramsal eğilimlerin saf dışı bıraktığı birçok geleneksel sanatsal unsurun yeniden sahiplenilmesine vesile olmuştur. Alman Yeni Dışavurumculuğu'na mensup A.R. Penck ve diğer önde gelen sanatçıları, eserlerinde baskın, ham, hatta şiddetli bir dışavurumculuk sergilemiş, figür içeren çalışmalarında primitif çağrışımlı öğelere yer vermiş ve bu sebepten Nazilerin "Dejenere Sanat" diye damgaladıkları Alman Dışavurumcularının mirasçısı oldukları gerekçesiyle kendilerini "Yeni Vahşiler" olarak isimlendirmişlerdir (Antmen, 2009, s:236-266).

Şekil 9. A.R. Penck eseri “the situation now” (siyah ve beyaz), 1992

A.R. Penck'in çalışmalarına hem biçimsel, hem de imgesel olarak bakıldığında primitif öğelerle kompozit edildiği görülmektedir. Penck'in çöp adamları andıran figürleri ise arkaiktir. Sanatçı, ilk çağlara mahsus yapıtları taklit etme veya buna benzer ürünler üretme çabasıdır. Resimler genellikle self-transformasyon eğilimindedir. Uyumdan ziyade zıtlık ilkesiyle meydana gelen renksel oluşumlar, çalışmanın iç devinimini etkileyen oldukça önemli bir husustur. Saldırgan ve şiddetli anlatımını ise kullandığı renkler ile sağlamaktadır. (Türkmenoğlu, 2008, s:107)

Şekil 10. A.R. Penck eseri “night and day II”, 1994

A. R. Penck renk kullanımında ağırlıklı olarak monokrom tarzını benimsemiştir. Dışavurum üslubunda boyamak, görünen dünyanın ardını sorgulama ve karşı durma düşüncesidir. Bu sanatsal hareket, kızgınlık anında insanın saldırgan davranışlarda bulunması ile eline geçirdiği bir objeyi duvara fırlatma isteminin fevriyet benzerliğidir. Ayrıca, sanatçının hisleri veya düşünceleri sonrasında acilen eyleme geçmesi şeklinde değil tam tersi olarak sırtını dünyaya çevirme psikolojisi olarak da yorumlanabilmektedir. Sanatçının çoğu çalışmasındaki siyah beyaz egemenliğindeki resimsel tutum ise; “güzel” olarak nitelendirilen tüm imgeleri silbaştan sorgulama ve kişiselleştirme arzusu şeklinde açıklanabilmektedir (Bırol, 2015, s:110)

Şekil 11. A.R. Penck'in performans fotoğrafı

Penck bu imgeleri içeren eserleri ile 80'lerin ortalarında kariyerinin zirvesini yaşamış ve 2000'lerin sonunda sanatçının eserleri sanat tarihinin miras bütünlüğü olarak görülmeye başlanmıştır (www.artnet.com).

Beşbin'in üzerinde çalışması olan sanatçının eserleri yalnızca baskı resimlerden ibaret değildir (www.artnet.com). Heykel, fotoğraf, tasarım, obje üstü resimleme de yapan sanatçı aynı zamanda caz müzisyeni, kuramcı ve yenilikçi yazardır. Farklı çalışmalarıyla kendini kanıtlamayı başaran A.R. Penck 1991 yılında illüstrasyonları ile bezediği bir araç markası, döneminin özel araçları arasında yer almaktadır (Şekil 12). Bu çalışması ile geçmiş dönemde kayaüstünde yer alan figürleri batıda modern halkın beğenisine ve kullanımına sunmuştur.

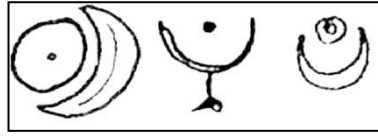
Şekil 12. Penck imzalı araç üzeri illüstrasyon çalışması

Uzun süren hastalıktan sonra 2 Mayıs 2017’de Zürih kentinde ölen sanatçının eserleri bugün Chicago Sanat Enstitüsü, New York Modern Sanat Müzesi, Washington D.C.'deki Ulusal Sanat Galerisi. Frankfurt Sanat Müzesi, Kunstmuseum Basel ve Frankfurt Städel Müzesi koleksiyonlarında yer almaktadır (www.artnet.com).

Eserlerinin genelinde kendisinin de açıkça ifade ettiği gibi primitif işaretler ve figürler yoluyla anlatıma gitmiştir. Araştırmanın bu bölümünde sanatçının, Türk petroglif ve tamgalarıyla büyük benzerlik gösteren figürleri ve bu esinlenme ile oluşturduğu eserlerinden birkaçı karşılaştırmalı olarak incelenecek, benzerlikler anahtar renk (■) ile işaretlenecektir.

İnceleme 1. A.R. PENCK Eserlerinde Kün-Ay Tamgaları

Şekil 13. Kün-Ay tamgaları

Şekil 14. Kün-Ay tamgası ile benzerlik gösteren A.R. Penck çalışmaları-1

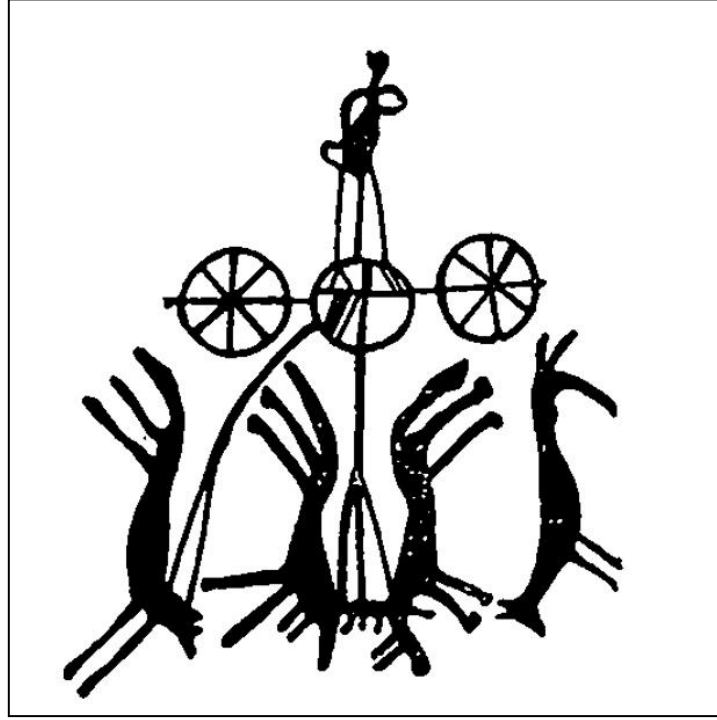
Şekil 15. Kün-Ay tamgası ile benzerlik gösteren A.R. Penck çalışmaları-2

Türklerde astrolojik Kün-Ay simgesi, hükümdarlık işareti olarak kullanılmaktaydı ve Türkçe Kün-Ay veya Künli-Ayh kûrüşdi (veya kavuşdı) denmekteydi. Kün-Ay simgesi, Farsça *mıhr ü mâh*(güneş ve ay) adı altında Selçuklulara daha sonrasında Osmanlılara geçip, Osmanlı bayraklarında Zülfıkar ile beraber resmedilecekti. (Esin, 2001, s.68-69).

Gündüzü sembolize eden GÜNEŞ (Kün) ve geceyi sembolize eden AY bir araya geldiğinde gündüz ve gece eşitleniyor, astral inançların yoğunlaştığı döneme ve yılbaşına işaret ediyordu. Penck'in eserleri incelendiğinde, çalışmalarının birçoğunun Türkler için yüzyıllardır kutsallığını ve önemini yitirmeyen KÜN-AY tamgası ile şekillendiği görülmektedir. “Şekil 14”ü oluşturan eserler gurubunda kün-ay soyut insan figürünün baş kısmının üzerinde veyahut yakınlarında yer aldığı, “Şekil 15”de ise yine kültürümüz açısından en az kün-ay kadar önemli olan kurt illüstrasyonunun hemen altında yer almaktadır.

Göktürk ve Uygur destanlarında “ata” olarak görülen kurdun, yine Göktürkler döneminde bir devlet sembolü olarak öne çıktığı belirtilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kurt ve kün-ay sembolünün bir arada kullanılması, eserin Türk sembolleri ile şekillendiğini düşündürmektedir.

İnceleme 2. A.R. Penck Eserlerinde Güneş ve Ay Arabası Petroglifleri

Şekil 16. Yitiken arabası – güneş ve ay'ın arabası

Şekil 17. Weltbild (dünya görüşü) – A.R. Penck, 1961, Kunsthaus Zurich

Şekil 18. New system paintings– A.R. Penck - Galeri Michael Werner

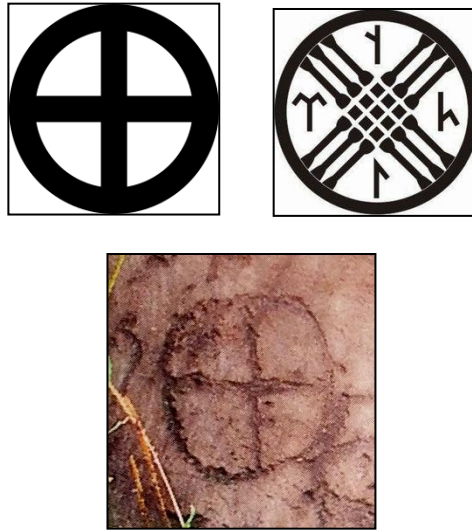

Şekil 19. New system paintings (last)- A.R. Penck, 2007 Galeri Michael Werner

Türkçede “yedi hanlar” anlamına gelen Yitiken (Büyükayı yıldız takımı) hükümdarın arabası sayılıp, yıllık takvimi belirlemek amacıyla kutupyıldızına bağlı olarak mevsimler boyunca gökyüzünde dairesel şekilde hareket ettiği kaydedilmiştir. Böylece gök tanrının veya arabasının yıllık bir hareketi olduğu farz edilirken, güneş ve ay tanrılarının da arabayla döndüğü sanılmaktadır. Türk kağanları da kağrı adı verilen iki tekerlekli arabalara binmektedirler (Esin, 2001, s.41-42). Somuncuoğlu’na (2011, s.40) göre ise gökyüzü arabaları ile göklere çıkan şamanları, o dönemin kozmik arayışları olarak betimlemek mümkündür. Zira, hayatlarını güvende sürdürüebilmek için, gökyüzünü ve gece yolunu bilmek zorundaydılar. Nurdin Useev (2009, s.22) ise, Türk mitolojisi için tekerlek tasvirleri hakkında Ögel’in yazısından yola çıkarak, güneş arabalarının bulunduğu yerin eskiden beri bu topraklarda oturan halklar ve sonraki Türk boyları tarafından kutsal bir dağ olarak sayıldığı, eski halkların; güneş ve tekerlek tasvirlerini, Türk boylarının ise, geyik resimlerini bıraktığı

bir tapınak yeri olarak betimlemiştir. Örnek çalışmalar incelendiğinde, Saymalı Taş'taki petrogliflerde de sıkça karşılaşılan ekerlek figürünün A.R. Penck çalışmalarında kompozisyonu oluşturan temel illüstrasyonlardan biri haline geldiği görülmektedir. Dolayısıyla, Penck'in tamamen plastik unsur olarak kullandığını varsaydığımız bu öge ile yardımcı biçim ve figürler bir arada düşünüldüğünde, sanatçı Türk petrogliflerinden etkilenmiştir fakat çalışmaya petroglifin oluşturulduğu tarihteki misyonunu yüklemek doğru olmayacaktır.

İnceleme 3. A.R. PENCK Eserlerinde Tengri ve Türkmen Tamgaları

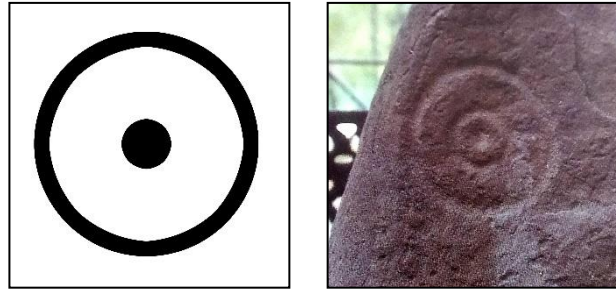
Şekil 20. Türk tengri petroglifi ve simgeleri

Şekil 21. Türk tengri simgesi görülen Penck eserleri - 1

Şekil 22. Türk tengri simgesi görülen Penck eseri -2

Şekil 23. Nogay türkpen (türkmen) tamga

Şekil 24. Türkpen (türkmen) tamgası ile eşleşen Penck illüstrasyonları -1

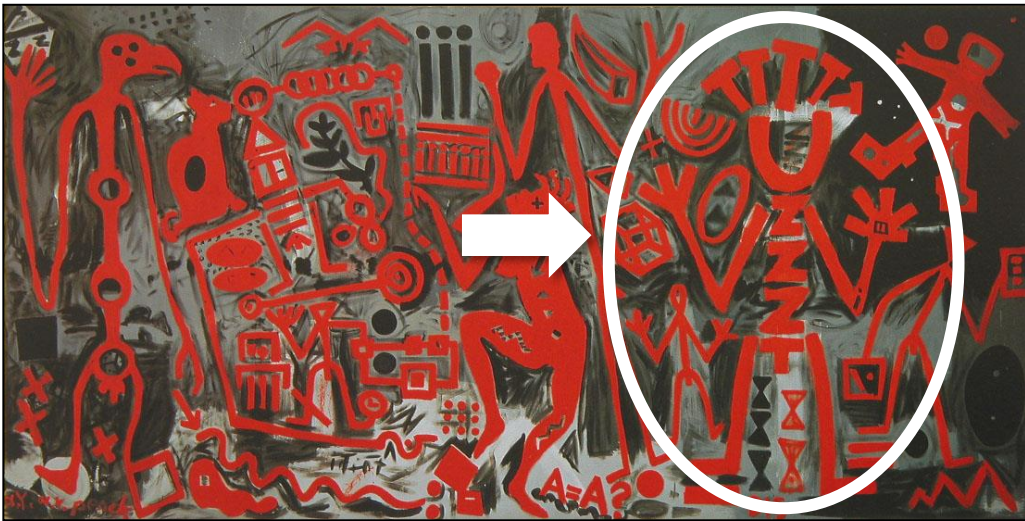

Şekil 25. Türkpen (türkmen) tamgası ile eşleşen Penck illüstrasyonları -2

İnceleme 4. A.R. PENCK Eserleri ve Şaman Petroglifi Benzerliği

Şekil 26. Şaman petroglifi

Şekil 27. A.R. Penck - 1982

Şekil 28. A.R. Penck, *TXT*, 1983 Galerie Lelong – Paris

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 20. yüzyıl modern sanatının önemli isimlerinden Neo-Ekspresyonist ressam A.R. Penck eserleri incelenmiş ve birçok eserinde Türk tamga ve petrogliflerin izlerine rastlanmıştır. Türklerin özgür yaşamlarına gönderme yapmış olma fikri ile çalışmalarını şekillendiren PENCK, perspektif kaygısı olmayan karmaşık kompozisyonların içerisinde Kün-Ay tamgaları, Tengri ve Türkmen sembolleri, Hazar ve Hakasya Türklerine ait şaman petroglifleri, Göktürk ve Uygur destanlarında “ata” olarak görülen kurt sembolleri ve gök tanrının yıllık hareketlerini sembolize eden güneş ve ay arabaları petroglifine yer vermiştir. Tüm bu karşılaştırmalı inceleme ve bulguların ışığında, Şekil 29’da görülen eser dahi, Tibet’e kültürel ve dini anlamda önemli etkileri ve derin katkıları olan Türklerin birçok coğrafyada bıraktıkları kendilerine özgü belge niteliğindeki izlere, A.R. PENCK çalışmalarında rastlıyor olmamızın tesadüf olmayışına kanıt niteliğindedir.

Şekil 29. A. R. Penck, “Özgür Tibet – Free Tibet” 1939, Almanya

Bu sonuçlardan yola çıkarak, Türk tanga ve petrogliflerinin, batı sanatına yön verişini kültürümüzü tanıtmaya ve devam ettirmeye adına önemli bir kazanımdır. A.R. PENCK eserleri referans alınarak diğer batılı sanatçıların kompozisyonları büyük titizlikle incelenmeli, gerek plastik dil ve üslup, gerekse ana misyonu üzerinden illüstre edilmiş olsun, kültürümüze işaret eden detaylar belirlenmeli ve duyurulmalıdır. Bu tip tespitler, atalarımızın uzun göç yolları üzerinde bıraktığı mesajları, belge niteliğindeki yaşanmışlık ve inanç işaretlerini batı sanatının kompozisyon öğeleri olarak değil, kültürümüzün izlerinin asırlar sonra, batı sanatında yeniden hayat buluyor olduğunu görmemiz açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- A.R. Penck. (t.b.). *1991 BMW Z1* <https://www.bmwartcarcollection.com/2011/05/11-ar-penck-bmw-art-car/>
- A.R. Penck. (t.b.). *Artworks* <http://www.artnet.com/artists/ar-penck/>
- Antmen, A. (2009). *Sanatçılardan yazılar ve açıklamalarla "20.yy batı sanatında akımlar"*. (2. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Biröl, A. (2015). Yeni vahşiler’de (dışavurumcular) renk olgusu. *Kesit Akademi Dergisi*, 1(2), 105-112.
- Demir, N. (2009). Türk tarihinin ve kültürünün kaynağı olarak kaya üzeri resimler (petroglifler) ve yazılar. *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks (ZfWT)*, 1(1), 5-19.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Güllüdağ, N. (2015). Türklerde damga geleneği ve nogay türklerinin damgaları üzerine bir inceleme. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 132-150.
- Somuncuoğlu, S. (2010). *Sibirya’dan Anadolu’ya taştaki türkler* (3. Baskı). İstanbul: At-Ok Yayınları.
- Somuncuoğlu, S. (2011). *Saymalıtaş – gökyüzü atları – saımaluu-tash – sky horses*. İstanbul: At-Ok Yayınları.
- Somuncuoğlu, S. (2012). *Damgaların göçü – kurgan- Ankara güdül kaya resimleri* (3. Baskı). İstanbul: At-Ok Yayınları.
- Temizel, Ö. G. (2007). *Türk damgalarının estetik yapısı ve görsel sanatlar dersinde uygulama biçimleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Türkmenoğlu, D. (2008). Günümüzde eleştirel bir yöntem olarak Sigmar Polke’nin sanatı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(25), 35-46.
- Useev, N. (2009). Talasta yeni bulunan eski Türk yazıtı. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16(41), 17-24.
- Yüksek, Ö. (2010). Güneş başlı insanlar. *Sibirya’dan Anadolu’ya taştaki Türkler* (3. Baskı). İstanbul: At-Ok Yayınları.

Şekil

- A.R. Penck’in performans fotoğrafı. [Şekil 11]: <http://prentwerkartbooks.blogspot.com/2016/02/ar-penck-in-amsterdam.html>

- ATR, Kırım–Tatar TV logosu [Şekil 7] <http://msl.mediasat.ua/nominations/works/atr/>
- Eski Türk tamgası [Şekil 4]: <https://www.pinterest.dk/pin/215961744611413748/>
- Hacattepe Üniv. logosu [Şekil 8] <https://seeklogo.com/vector-logo/64611/hacettepe-universitesi>
- Kün-Ay tamgaları. [Şekil 13] <https://lepapillonduchaos.blogspot.com/2015/04/132.html>
- Kün-Ay tamgası [Şekil 6] <https://lepapillonduchaos.blogspot.com/2015/04/132.html>
- Kün-Ay tamgası ile benzerlik gösteren A.R. Penck çalışmaları-1 [Şekil 14] <http://www.artnet.com/artists/ar-penck/?type=prints-and-multiples>
- Kün-Ay tamgası ile benzerlik gösteren A.R. Penck çalışmaları-2 [Şekil 15]: <http://www.artnet.com/artists/ar-penck/?type=prints-and-multiples>
- Kün-Ay tengrisi ve toy sahnesi. [Şekil 1]: <https://okonuz.blogspot.com/2017/01/saymali-tas-petrogliflerindeki-toy.html>
- Nogay türkpen (türkmen) tamga [Şekil 23] S.Somuncuoğlu- Taştaki Türkler s:252
- Oğuz Boyu tamgaları [Şekil 3] <https://turuz.com/en/book/title/Asurca+Yazilarda+Oghuz+Damqalari>
- Penck imzalı araç üzeri illüstrasyon çalışması [Şekil 12] <https://www.bmwartcarcollection.com/2011/05/11-a-r-penck-bmw-art-car/>
- Penck, A.R. (1939). *Free Tibet* [Şekil 29]. <http://www.artvalue.com/auctionresult--a-r-penck-winkler-ralf-ralph-m-free-tibet-4579597.htm>
- Penck, A.R. (1982) [Şekil 27]. <https://www.ratinger-restauratoren.de/modern-art-care/a-r-penck-dis/>
- Penck, A.R. (1983) *TXT* [Şekil 28]. <http://www.galerie-lelong.com/en/artiste-a-r-penck/oeuvre-4981-txt-acrylic-on-canvas.html>
- Penck, A.R. (1992). *The situation now* [Şekil 9] https://www.artspace.com/ar_penck/the-situation-now-black-and-white
- Penck, A.R. (1994) *Night and day II* [Şekil 10] https://galerie-kellermann.de/wp-content/uploads/2018/11/AR_Penck_Night-and-DayII_1994_46x40_web.jpg
- Penck, A.R. (1961). *Weltbild* [Şekil 17] <https://www.flickr.com/photos/artimageslibrary/6341570830>
- Penck, A.R. (2007) *New system paintings* [Şekil 19] <http://www.contemporaryartdaily.com/2009/09/a-r-penck-at-michael-werner-2/>

**Yılmaz, M., ve Ceylan Bahattin, H. (2019). A.R. Penck eserlerinde
Türk petrogliflerinin izleri. *Humanitas*, 7(13), 159-178**

Şaman davulu [Şekil 5] <https://mantrakadabra.wordpress.com/tag/chamanismo/>

Şaman petroglifi. [Şekil 26]. <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/search?q=r1a>

Türk tengri petroglifi ve simgeleri. [Şekil 20] <https://www.kokturkler.com/tag/tengri/>

Türk tengri simgesi görülen Penck eseri -2 [Şekil 22] <https://tr.pinterest.com/wdwlls1/ar-penck-by-widewalls/>

Türk tengri simgesi görülen Penck eserleri - 1 [Şekil 21].
<http://www.contemporaryartdaily.com/2009/09/a-r-penck-at-michael-werner-2/>

Türkpen (türkmen) tamgası ile eşleşen Penck illüstrasyonları -1 [Şekil 24]
<http://www.artnet.com/artists/ar-penck/?type=prints-and-multiples>

Türkpen (türkmen) tamgası ile eşleşen Penck illüstrasyonları -2 [Şekil 25]
<https://tr.pinterest.com/wdwlls1/ar-penck-by-widewalls/>

Yitiken arabası [Şekil 2] Esin, E. (2001). Türk Kozmolojisine Giriş *Kabalıcı Yayınevi*, İstanbul
s:42